

TƏLƏBƏLƏRİN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASI

K.N.Əliyeva, M.G.Xudaverdiyeva

Açar sözlər: *ali təhsil, tərbiyə sistemi, şəxsiyyətin formalaşması, gənclər, milli-mənəvi dəyərlər*

Müasir mərhələdə bütün sahələrdə həyata keçirilən iqtisadi, sosial, mədəni islahatların nəticəsi olaraq ölkəmiz dinamik inkişaf yolu ilə inamla irəliləyir, onun beynəlxalq aləmdə nüfuzu güclənir. Respublikamızda hər bir sahədə müşahidə olunan fasiləsiz inkişaf tendensiyası özünü təhsil sektorunda da göstərir. Bu inkişafın əsasında ulu öndər Heydər Əliyevin ideyaları və həmin ideyaların işığında həyata keçirilən strateji kurs dayanır. Ölkəmizdə aparılan islahatlar təhsil siyasətinin səmərəliliyini artıran nəticələrə gətirib çıxartmışdır. İslahatın qarşıya qoyduğu vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi isə müəllimin pedaqoji-psixoloji hazırlığı, onun işə yaradıcı münasibəti və pedaqoji ustalığı ilə çox bağlıdır. Yalnız yüksək savada və intellektual potensiala malik olan, tədris etdiyi fənnin metodikasını, müasir təlim metodlarını mükəmməl bilən, yeni texnologiyalardan yaradıcılıqla istifadə etməyi bacaran müəllim bu işlərin öhdəsindən məharətlə gələ bilər. Tədris prosesində nəzəriyyə ilə praktikanın vəhdəti mühüm amildir.

Hər bir dövlətin və millətin tərəqqisində onun təhsili müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil cəmiyyətin tərkib hissəsi olduğundan orada baş verən bütün prosesləri özündə əks etdirir. Cəmiyyəti, tarixi-mədəni təcrübəni, insanların həyat tərzini, dəyərlərini formalaşdırma və inkişafetdirmə vasitəsi olan təhsil mahiyyət və məzmununa görə dünyanın hər yerində cəmiyyətin mühüm inkişaf parametri kimi qiymətləndirilir. Ölkəmizdə dünyanın davamlı inkişaf prinsiplərinə söykənən inteqrativ xarakterli təhsil sisteminin təşkili prosesi həyata keçirilir. Müasir təhsilin üzərinə ailənin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarına uyğun zəruri biliklərə, həyati bacarıqlara, İKT-dən səmərəli istifadə vərdislərinə yiyələnən, əxlaqi-mənəvi dəyərlər zəminində tərbiyə olunan vətəndaş yetişdirmək vəzifəsi düşür (1, s.74)

Şəxsiyyətin hərtərəfli və harmonik inkişafı bu gün başlıca məqsəddir. İnsanın inkişaf perspektivi onun aldığı təhsilin keyfiyyətindən və tərbiyəsindən asılıdır. Yüksək təhsilli, rəqabətə davamlı insan dövlət və millətin sərvətidir. İstedadlı, bacarıqlı, yüksək təhsilə və tərbiyəyə malik insanlar xalqın intellektual və mədəni varlığını təmin və təcəssüm edir. Ziyalı insanlar öz yaradıcılığı və fəaliyyəti ilə cəmiyyətin mədəni səviyyəsini yüksəldir. Cəmiyyətin elitər təbəqəsinin formalaşmasında, maddi sərvətlərin insan kapitalına çevrilməsində, insanın daha sivil və kamil səviyyəyə yüksəlməsində ali təhsilin başlıca rolu vardır.

Hər bir cəmiyyətdə tərbiyə onun başlıca vəzifəsi hesab edilir. İnsan amilinin əsas yer tutduğu hazırkı dövrdə gənc nəslin dünyagörüşünə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan, ahəngdar inkişaf etmiş, ictimai cəhətdən fəal olan, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən şəxsiyyət kimi tərbiyə olunması bir vəzifə kimi qarşıda durur. Bu mühüm vəzifənin həyata keçirilməsində müəllimlər, təhsil müəssisələri, o cümlədən ali məktəblər həlledici mövqe tutur.

Ali məktəblərdə təhsil alanlar daha mükəmməl biliklərə yiyələnmək istəyən gənclərdir. Onların şəxsiyyət kimi inkişafı fəaliyyətlərindən asılı olub özünü tək milləşdirmə meyilləri ilə bağlıdır. Tərbiyə burada əsas faktor kimi çıxış edir. İstedadlıların, iti zəkaya malik insanların tərbiyəyə daha çox ehtiyacı var, çünki fəal ağıl faydalı işlərlə məşğul olmazsa, faydasız, boş və zərərli işlərlə məşğul olar.

Pedaqogikanın başlıca kateqoriyalarından biri olan tərbiyə - milli və bəşəri dəyərlərlə əlaqədar davranış və mənəvi keyfiyyətlərin məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil şəkildə aşılınması prosesidir (2, s.48).

Konkret olaraq tərbiyə məfhumu-təhsil verməklə, hər hansı bir adət, ədəb və davranış qaydalarını aşılamaqla yetişdirib böyütmə, insanın ümumi inkişaf, sistematik təsir və təlim nəticəsində biliyə, mədəni vərdislərə və s. yiyələnməsi, gözəl əxlaq deməkdir.

İnsan yaşadığı cəmiyyətin üzvləri ilə rəftarında etik normalar və əxlaqi prinsiplər çərçivəsində hərəkət etməlidir. İnsanın daxili, ruhi aləmi ilə bağlı olan mənəvi keyfiyyətlər- şərəf, ləyaqət, düzlük, təvazökarlıq, nəzakətlik, təmkinlilik, cəsarətlik, insanpərvərlik, mərdlik, sadəlik, dostluq, ədalətlik, əməksevərlik, xeyirxahlıq, sədaqətlik, vətənpərvərlik və s. onun mənəviyyatının və yüksək əxlaqının təzahürüdür. Alman filosofu İmmanuel Kantın fikrincə, mənəviyyat bizə xoşbəxt olmağı deyil, xoşbəxtliyə necə nail olmağı öyrədir (4, s.148). Fransız filosofu və mütəfəkkiri Jan Jak Russo isə belə hesab edirdi ki, insanın bütün mənəviyyatı onun niyyət və əməllərindən irəli gəlir və onlarla ölçülür (4, s.150).

Ailədən başlayaraq müxtəlif növ təhsil müəssisələrində davam edən tərbiyə prosesi şəxsiyyətin formalaşmasında əhəmiyyətli olan mənəvi münasibətlər zəminində qurulur. Bu münasibətlər insanın həyat və fəaliyyətinin müxtəlif sahələrinə nüfuz edir, onun şəxsi simasına, insanlarla əlaqəsinə, özünü qiymətləndirməsinə təsir göstərir. Yüksək əxlaqi prin-

siplər ilə yaşamağa və fəaliyyət göstərməyə, birgə yaşayış qaydalarına əməl etməyə daxili tələbat oya-dır. Y.A.Komenski təliminin istinad etdiyi fikir və ideyalara görə, biz insanın tərbiyəsi ilə məşğul olu-ruqsa, bu sahədə uğur qazanmaq istəyiriksə, insanın mahiyyətini düzgün öyrənməliyik. İnsanlar biri-bi-rindən öz qabiliyyətlərinə görə nə qədər fərqlənsələr də, onlara eyni üzvlərə malik bəşəri-təbiət xasdır. (3, s.156)

Hər bir tarixi dövr özünün sosial-iqtisadi şərai-tinə, tərbiyə sisteminə müvafiq ictimai-sosial varlıq olan şəxsiyyətlər yetişdirir. Fransız filosofu Klod Adrian Helvetsinin fikrincə, biz hamımız aldığımız tərbiyənin övladlarıyıq (4, s.57).

Lakin bəşəriyyətin yüz illər boyu əldə etdiyi, zənginləşdirdiyi və gələcək nəsillərə ötürdüyü mə-nəvi sərvətlər və dəyərlər şəxsiyyətin formalaşma-sında mühüm amil kimi çıxış edir. Eyni zamanda insanın sosial-mənəvi mühitdə mövqeyi, elmi münasi-bəti, intellektual səviyyəsi, daxili aləmi, həyat tərz-i, mentaliteti onun şəxsiyyət kimi formalaşmasını təmin edir.

Sürətlə inkişaf etməkdə olan elmi-texniki tə-rəqqinin hərəkətverici, idarəedici qüvvəsi olan, ölkə-nin istər siyasi, istərsə də mədəni həyatında fəallıq göstərə biləcək gəncliyin təhsili ilə yanaşı, tərbiyəsi məsələləri də ali məktəb pedaqoqlarının üzərinə düşür.

Tərbiyənin mərkəzində şəxsiyyətin mənəvi özəyini formalaşdıran əxlaq tərbiyəsi dayanır. Tələ-bələrin mütəxəssis kimi hazırlanması onların əxlaqi tərbiyəsi ilə paralel həyata keçirilməlidir. Tərbiyəvi işlərin köməyi və təsiri ilə fərdin mənəvi aləminə nüfuz edərək, tələbənin ahəngdar inkişafını təmin etmək olar.

Tələbə-müəllim, tərbiyə olunanla tərbiyəçilər arasında münasibətlərinin yeni prizmadan tənzim-lənməsi, tərbiyə işində məqsədin məzmununun müa-sir tələblər baxımından təkmilləşməsi artıq günün tələbinə çevrilmişdir. Tərbiyə prosesinin mahiyyə-tinin aydın və dəqiq ifadəsi onun qanunauyğunluq-larına müvafiqdir: Müəllimin tələbkərligi ilə hörməti vəhdət halında olarsa, tərbiyəvi tədbirlərin məzmunu real həyati faktlara istinad edilərsə tələbələrin tərbi-yəsinə müsbət təsir göstərir. Tərbiyə işinin məqsədi düzgün müəyyənləşdirilib həyata keçirilərsə, tərbiyə olunanın fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınarsa, onlar tərbiyə işinin təkə dinləyicilərinə deyil, fəal iştirak-çılarında çevrilərsə onun səmərəsi bir o qədər artar (1,

s.159). Eyni zamanda hər hansı mənəvi keyfiyyəti formalaşdırmaq üçün müəllimin seçdiyi üsul tərbiyə olunanın həmin keyfiyyət üzrə tərbiyəlilik dərəcəsinə uyğun gəlməlidir.

Tərbiyə şəxsiyyətin formalaşmasına yönəldil-miş xüsusi fəaliyyət sahəsidir. Tərbiyə şəxsiyyətin daxili və xarici amillərin təsiri altında baş verən inki-şafının idarə olunmasıdır. Bu prosesdə şəxsiyyətin formalaşmasının cəhətlərinin nəzərə alınması zəruri-dir.

Bu gün tədris müəssisələrində tərbiyəvi işlərin təşkili formalarının təkmilləşdirilməsi, gənclər ara-sında maarifləndirmə və təbliğat işlərinin güclən-dirilməsi, sosial mühitin və kütləvi kommunikasiya vasitələrinin mənfi təsirinə korrekte edilməsi zəru-rətini yaradır. Gənc nəslin fiziki və mənəvi sağ-lamlığı daim dövlət və cəmiyyətin diqqət mərkəzində duran məsələlərdəndir.

Tərbiyə işi tərbiyə prosesinin əsas komponen-ti, tərkib hissəsidir. Tərbiyə işində əsas yer nəzərdə tutulan məqsəddir. Tərbiyənin məqsədi həqiqi insan yetişdirməkdir.

Böyüyən nəsillərin tərbiyəsi və bu prosesdə milli-mənəvi dəyərlərdən istifadə metodikasını indiki şəraitdə xüsusilə aktuallaşmışdır. Adət-ənənələr əsa-sında dayanan milli-mənəvi dəyərlər xalqın ülvi his-lərinin parlaq ifadəsidir. Ali məktəblərdə gənclərin milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlər əsasında tər-biyə olunması işində müasir tərbiyə sistemi ilə bağlı yeniliklərə istinad olunmalıdır.

Milli-mənəvi tərbiyənin imkanları dedikdə, buraya şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərən də-yərlər şamil edilir. Milli-mənəvi tərbiyə pedaqoji pro-sesdə həyata keçirilən müxtəlifnövlü fəaliyyətin sti-mullaşdırılması və təşkilini nəzərdə tutur. O, şəxsi-yətdə praktik bacarıqlar, sosial və mənəvi münasi-bətlər formalaşdırır (2, s.69).

Ali məktəblərdə tərbiyə işinin səmərəli təşkili vətəni sevən, onun iqtisadi, siyasi, mədəni cəhətdən çiçəklənməsinə xidmət edən, azadlığı və ərəzi bütöv-lüyü uğrunda canından belə keçməyə hazır olan, dövlətçilik və azərbaycançılıq ideyalarını yaşadan vətəndaş yetişdirməyə kömək edər. Azərbaycan gəncliyinin daha savadlı, zəkali, yenilikçi, müstəqil düşüncəli, əzmkar, öyrənmək həvəsinin tükənməz ol-ması üçüncü cəmiyyət bu işə fəal qoşulmalıdır. Fasilə-siz, intensiv və məqsədyönlü tərbiyə prosesi olmadan nə cəmiyyət mövcud ola bilər, nə də ayrıca insan şəxsiyyət kimi formalaşsa bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. "Gənclərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsi" P.Əliyev, H.Əhmədov. Bakı: Təhsil, 2006.
2. "Ali məktəb pedaqogikası" N.Kazımov. Bakı: Nicat, 1999.
3. "Böyük didaktika" Y.Komenski. Bakı: Elm və təhsil, 2012.
4. "Ağıla və qəlbə işiq saçan sözlər" M.Cəfərov, S.Ramizov, Bakı: Nurlan, 2009.

Formation of students as an individual

Teachers: K.N.Aliyeva, X.G.Khudaverdiyeva

SUMMARY

Key words: *higher education, education system, formulation of personality, the youth, national-moral values*

This article discusses the role of education in the formation of personality. It also reveals the importance of the rational organization of educational work in universities for the comprehensive development of a person. One of the main goals of education is making a good citizen and it is closely connected with the development of mental abilities of students and national moral values in them.

The basis of education is moral education, which forms the spiritual essence of an individual. Alongside with the professional development of students, special attention should be paid to their moral education. As a result of educational work, influencing the spiritual world of a student, it is possible to achieve his/her full harmonious development. If the organization of educational work in higher education institutions, where a large number of modern youth is concentrated, will be carried out properly, the desired results can be achieved.

УКД 42

Формирование студентов как личность

Преподаватели: К.Н.Алиева, М.Г.Худавердиева

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: *высшее образование, система воспитания, формирование личности, молодежь, национально-моральные ценности*

В статье рассматривается роль воспитания в формировании личности. Также раскрывается значение рациональной организации воспитательной работы в вузах во всестороннем развитии человека, повышения интеллектуального уровня, воспитания молодежи как гражданина, соединявшего в себе моральные ценности, нравственную чистоту и физическую зрелость.

В основе воспитания лежит нравственное воспитание, которое формирует духовную сущность личности. Наряду с профессиональным развитием студентов, параллельно нужно уделить особое внимание их моральному воспитанию. В результате воспитательной работы, воздействуя на духовный мир студента, можно достичь его полноценного гармоничного развития. Если организация воспитательной работы в высших учебных заведениях, где сосредоточено большое количество современной молодежи, будет осуществляться должным образом, можно достичь желаемого результата.